

„Ő mindent értett, s mindent megbocsátott.”

(Gyóni Géza emlékezete)

A mai ünnep és a Magyar Örökség-díj felemelő alkalmával emlékezzünk Gyóni Gézára, a száz éve halott költőre. Ám virágozhatna méltatására a szám, hajszolhatnám a kimerülésig nyelvemet – minden igyekezetem hiábavaló lenne, ha Gyóni Géza valóban halott volna. A költők életét ugyanis nem a koporsó – sokkal nagyobb és illetékesebb úr – maga a feledés szokta lezárni. Ebből kiindulva állítom, hogy Gyóni Géza a magyar irodalomtörténet egyik nagy rejtélye. Sokan ma sem értik, hogyan maradhatott fenn e kánontól gondosan távol tartott, az Ady Endre által is lesajnált, gyors feledésre ítélt költő az irodalmi köztudat felszínén? A kérdésre többen is keresték a választ, tesztek hát én is egy kísérletet.

Mindössze tíz éves lehettem, amikor az apám polgári iskolai olvasókönyvében megfogott mélyről parázsló tekintete, s ötven múlhattam, amikor Székesfehérváron – szobrával szemtől-szembe állva – ismét belenézhettem abba a beszélő szempárba. Megfáradt, kőhalomra rogyott alak a gazdája, még sincs rajta semmi szánni való, mert a költő legendahósként él már bennünk, és szellemi értékárunkban jegyezve áll verseinek aranyfedezete. A régi olvasókönyv ezért most újra kinyílik, és megszólal az általam elsőként megismert Gyóni-vers: „– *Látod, pajtás, a Göncöl-szekerét? /Rudja mutatja a hazai tájat. /– Szép kedvesem most írja levelét./ –Jó a csillagnak: az most odaláthat. //– A kis fiam első álmából talán /most ébredt fel az anyja ölében. /Századszor kérdi: hol van az apám?/ – Jó asszonyod majd mesél neki szépen (...)* // – *Pajtás, húzódj csak erre közelebb. /A golyó ott a földet mind kivágta. /Jobb lesz nekem a te fekvőhelyed. /A kicsi fiad ne várjon hiába. //Nekem nincs fiam, aki hazavárjon... /...Fönt a sápadt hold véresőt mutat. /Két magyar vitéz beszélget a sáncon, /Minden jólélek dicséri az Urat.*”

Van ennek a műnek valami eredendő, meg nem fogható varázsa, amely maradandó nyomot hagy a legtöbb olvasóban. Miben állhat ez a hatás? – adódik mindjárt a kérdés. Egyszerűsége ellenére is emelkedett hangjában? Drámaiságában, vagy szerényen rejtőzködő pacifista üzenetében? Mindegyik megközelítés igaz és fontos, de én az inspiráló élmény hitelességét, az ábrázolás tisztaságát, a szereplők morális feddhetetlenségét emelném ki elsősorban. Mindez kissé furcsán hangzik, hisz a vers születésekor csak a háború kezdetén járunk, amikor a hazafias szólamok még magabiztosan uralják a légkört. Itt azonban egy humanista lelkületű, a kor politikai eszmerendszerének Babelében ösztönösen tájékozódó alkotó versbeszédével találkozunk, az érintette meg az olvasót. Lássuk hát, ki is az a Gyóni Géza?

Áchim Mihály evangélikus lelkész fia a Pest megyei Gyónon látta meg a napvilágot 1884. június 25-én, s 1917-ben ezen a napon zárja majd le szemét a szibériai Krasznajarszkban. A két dátum közt mindössze harminchárom év érkezett felsorakozni, ám nézzük: mire volt elegendő ez a krisztusi idő?

Érkezéséről, a földi életben kijelölt szerepéről, küldetéséről az Ady hangjához igazodó pályakezdő poéta így gondolkodik: „*Harcokra, öklöző harcokra/ Apám e testet adta rám. / De a lelkem halk rímek bokra, /Zegeni kezd kis sírásokra. /Poéta, szent volt az anyám.*” Tanulmányait szülőfalujában kezdi, majd Szarvason és a Békéscsabai Főgimnáziumban folytatja. Evangélikus teológiai képzésre Pozsonyba jelentkezik, de végül – hiszen költőnek készül – más pályatársaihoz hasonlóan újságírónak áll. Első verseit Pozsony-környéki lapok közlik, majd a Nyugatmagyarországi Híradónál kap állást. Jönnek hamarosan verseskötetei, aztán a Soproni Naplóhoz, később a Bácskai Hírlaphoz sodorja sorsa, míg ki nem tör az I. világháború, s a korábbi korneuburgi póttartalékos közlegény 1914 augusztus 1-én elindult egyenesen a galíciai Przemyslbe.

Az oroszok által körbezárt erőd első ostroma szeptember közepén kezdődik. A szembenálló felek eleinte csak tapogatták egymás képességeit, de három hét múlva, október 6-ika éjjelén rászakadul a védőkre a valóságos pokol. Ez az a bizonyos éjszaka, melynek elviselhetetlen terhe világra segíti az első igazán nagy verset, a *Csak egy éjszakára...* című költeményt. A vers, amelyet nyugodtan nevezhetünk az újabb magyar háborúellenes költészet origójának, a *pártoskodókat, a szálfakeresőket, az uzsoragarast fogukhoz verőket, a hitetleneket, üzérkedőket* szólítja meg, őket vonják, rángatják magukkal a megállíthatatlanul hömpölygő verssorok. Tapasztalják csak meg maguk is azt a bizonyos, halálcsináló éjszakát! „*Mikor a gránát-vulkán izzó közepén úgy forog a férfi, mint a falevél; s mire földre omlik, ó iszonyú omlás, – a szép piros vitézből csak fekete csontváz.*” Ma többnyire e költemény alapján – a robbanások villanófényénél – áll össze bennünk Gyóni Géza emberi és költői arca, míg

erődbeli bajtársai és hátországi olvasói azért rajongnak érte, mert a leghitelesebb tollból valók a lélekhez szóló, lírai fronthírek. A Tábori Újság mellett a Bácskai Hírlap, majd hamarosan a Budapesti Hírlap is büszkélkedhet a hátborzongató szépségű versekkel. A második ostrom viharában, karácsony előtt megjelenő *Lengyel mezőkön, tábortűz mellett* című kötetének írásai még tele vannak bizakodással, szerelmi költeményei reménykedéssel. 1915 január 20-án büszkén írja haza, hogy „*Most nyomják a tizenegyedik bővített kiadást, melynek élén Weeber tábornok levele hirdeti: az a sereg, mely katonáinak lelki prófuntjáról is gondoskodni tud, csak győztes lehet!*”

A sereg azonban a legkiválóbb lelki prófunt ellenére sem győzhetett. 1915 márciusában az erődöt át kell adni az oroszoknak, s kezdetét veszi a hadifogság. A költő testvérbátyja, Áchim Mihály főhadnagy tisztiszolgájaként, annak oltalmában indul a szibériai szenvedés, a teljes kilátástalanság, a végső táborhely felé. S nemcsak az életút ért ez által célegyenesbe, ereszkedőre fordult a költői pálya is, kezdetét veszi Gyóni költői látásmódjának metamorfózisa. A *Levelek a kálváriáról* címmel összeállt versciklusok miatyánknyi darabjait már nem a hazaszeretet, hanem az emberibb életért, az embernek alanyi jogon járó szerelemért való vágyódás, a makacs reménykedés érzései mondják tollba.

A krasznnojarszki napok egyhangúsága olykor mégis megszakad, s akadnak órák, amelyek rávezetik Gyóni Géza figyelmét az orosz táj különlegességeire: „*Bogáncsmezőben süppedt szalmaviskók. /Egy-két kéményen gyér füst karikáz át. /Bus faluvégen néhány szélmalom /Szégyenli hosszu dologtalanságát.*” S ha már a tájra rácsodálkozott, az általa nagyra becsült orosz kultúra sem hagyhatja lelkét érintetlenül: „*Puskin nagy lelke, Tolsztoj, Turgenyew, /Idegen csillag fenséges lakói, /Ti sem tudnátok itt csak átkot szórni, /Csak megátkozni önnön véretek.*” Gyóni tudja, érzi, hogy a harag terhével búcsúzni nem szabad, ezért egy újabb versben erősítésért, lelki municióért fordul Dosztojevszkij özvegyéhez. Azt tudakolja, hogy a haldokló mester elszálló sóhajában „*áldást vagy átkot hörgött a világra?*” Anna Grigorjevna a legegyszerűbb tömörséggel és bölcsességgel válaszol: „*Ő mindent értett, s mindent megbocsátott.*” Döbbenetes felismerés ez a költőtől, ám ne hagyjuk magunkat félrevezetni! Ezek valójában a haláltudattal, a hátramaradó világgal lassan már békélő krasznnojarszki fogoly búcsúszavai.

Méltó elégtétel lehetett számára, hogy még időben eljutott hozzá az otthoni kiváló pályatárs, Reményik Sándor méltatása. „*Olyan sora nincs Gyóni Gézának – írta 1915-ben –, amely ne élményből, nagyszerű lelki élményből fakadna. Az ő verseiben csakugyan a gránát robban s a halál szele süvít... S bár szíve szerint tradicionális ösvényeken jár, s művészi formái a régiekre emlékeztetnek, akarata ellenére is át van itatva sok, egészen modern érzéssel... A tradicionális költő nem kerülheti el sorsát, azt, hogy a világháború specialistája legyen. És amely verseiben azzá lesz, akkor a legnagyobb és azokban a legművészebb, a hadikenyérbe süttött aranypénz akkor cseng legszívhezszólóbban, akkor villámlik legvakítóbban.*”

Itt, a magyar tudomány és kultúra szent helyén, az emlékév végéhez közeledve ismerjük el, hogy a Gyóni Géza szélsőségek között csapongó kritikai fogadtatásában Reményik Sándor mutatja számunkra az arany középutat. Ezen haladjunk hát, ha azt érezzük, hogy van még utunk a Magyar Örökség-díjas Gyóni Géza felé.

Vári Fábrián László